

ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ¹
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
НИШ

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ИМЕНИЦА СА ХИПЕРСЕМОМ 'НАЦИОНАЛНА И ВЕРСКА ПРИПАДНОСТ' У СРПСКОМ ПРИЗРЕНСКОМ ГОВОРУ²

САЖЕТАК. Националност, као универзална категорија, подразумева опис концепта *етнос*, а основно средство вербализације категорије етничности и репрезентације концепта јесу називи народа – етноними. Здруживање концепата етноса и религије у домену социјалне карактеризације човека у српском призренском говору преко номинације по датим параметрима условљено је етничком и верском структуром становништва Призрена у првој половини XX века (Срби, Турци, Албанци, Цинцари, Роми). Фрагмент етничности саставни је део језичке слике света носилаца дијалекта и заснива се на дихотомији свој/туђ. Лексичку базу овог истраживања чини *Збирка речи из Призрена* Димитрија Чемериџића, која хронолошки припада првој половини XX века. Социјалну категорију националне и верске припадности и њен семантички потенцијал размотрићемо на плану лексичко-семантичке групе, где се у функцији инваријанте јавља системно-категоријална компонента 'представник одређеног народа и вере'. Лексеме окупљене око овако формулисане

¹ tanja77nis@gmail.com

² Рад је настао на основу пројекта *Дијалектолошка истраживања српској језичкој њосћора* (ЕДБ 178020), који се у Институту за српски језик САНУ реализује под руководством академика Слободана Реметића и уз материјалну подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 16. октобра 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 9. децембра 2016.

хиперсеме имају номинативну вредност, а у зависности од доминантног семантичког знака 'народ', односно 'вера' формирају две лексичко-семантичке подгрупе, које су устројене на прототипичној категоријалној опозицији Србин/странац, православац/иноверац. Категорија етничности складиштена је у стереотипним представама које призренски Срби имају о себи и о народима са којима су у блиском контакту.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: лексичко-семантичка група, национална и верска припадност, српски призренски говор.

Човек себе потврђује као члана одређеног етноса, а друге људе идентификује по једном од основних знакова језичке спознаје – обележју етничности. Категорија етничности у руској когнитивној лингвистици схваћена је као језичка универзалија посредством које човек одређује своју националну припадност и помоћу које препознаје етничку припадност других људи (Сироткина, 2012, Автореф.). Стандардни класификатори који помажу етничкој идентификацији јесу језик, менталитет, морално и духовно наслеђе, познавање етногенезе и етнокултурног развоја представника народа, карактеристике његове материјалне и духовне културе (Григорјева, 2013, стр. 151). Националност, као универзална категорија, подразумева опис концепта *ethnos*, а основно средство вербализације категорије етничности и репрезентације концепта јесу називи народа – етноними. На одређеној територији историјски се формира систем етнонима, који одражава представу о етничности тог или другог територијално-језичког колектива. Категорији националне припадности придружимо и категорију верске припадности, која је, такође, испољена карактеристичним спољашњим, језичким ознакама, којима се именују припадници одређених религија, односно верских заједница. Здруживање концепата етноса и религије у домену социјалне карактеризације човека у српском призренском говору преко номинације по датим параметрима условљено је етничком и верском структуром становништва Призрена. „Призрен је неколико векова у континуитету мултинационална и мултилингвална средина” (Реметић, 1996, стр. 17). До доласка Турака већину становништва сачињавали су Срби, а у њему су живели и Дубровчани, Которани, Млечани и Саси. Католика је било мало, доминирала је православна вероисповест. Турци су се у Призрен почели насељавати средином XV века и до почетка XX века чине значајан етнички слој. Трећу демографску компоненту предста-

вљају Албанци, који Призрен и околину интензивно насељавају у XVII веку, што доводи и до активније исламизације хришћанског становништва. Крајем XVIII века из Јањине се досељавају Цинцари (Арумуни) и они чине најмлађу етничку групацију призренске средине (Реметић, 1996, стр. 19). Национална и верска хетерогеност на призренском ареалу представљена је на локалној слици света адекватним номинацијама становника Призрена по националном и религијском обележју. Лексичку базу овог истраживања чини *Збирка речи из Призрена* Димитрија Чемериџића, која хронолошки припада првој половини XX века, али је несумњиво да стање приказано у Чемериџићевој картотеци представља језичку стварност на призренском ареалу и у ранијем периоду. Корпус етнонима допуњен је јединицама које налазимо у *Реџистру речи из Призрена* у студији С. Реметића о српском призренском говору (Реметић, 1996) и према инструкцијама проф. Р. Младеновића, изворног познаваоца испитиваног идиома.

Фрагмент етничности саставни је део језичке слике света носилаца дијалекта и заснива се на дихотомији свој/туђ (свој – чужој) (Сироткина, 2012, Автореф.). Основни начини његове репрезентације су концептуализација, стереотипизација и вербалне асоцијације. Категорија етничности складиштена је у стереотипним представама које призренски Срби имају о себи и о народима са којима су у блиском контакту. Индикатори етнокултурних стереотипа могу бити језик, типичне црте карактера, манири понашања, стил одевања, вероисповест, тако да емоционални ставови говорника еволуирају у различитим правцима, у зависности од наведених фактора и манифестују се путем вербалних асоцијација на етнониме као речи стимулусе. Етнички ставови или социјални стереотипи (енгл. *social stereotypes*) најчешће су негативни, што се у дијалекатској лексичкој најефектније репрезентује експресивима. Социolingвисти ову појаву осветљавају са антрополошког, социолошког и психолошког становништва и објашњавају је интердисциплинарним приступом преко антропологије културног неразумевања, социологије идеолошког оправдања разлика и психологије одржања поштовања кроз диференцијацију према некој другој групи (Микетић, Ратковић Стевовић, 2013, стр. 109). Лингвокултуролошка упоредна истраживања етнокултуролошких стереотипа представила је Р. Драгићевић у истоименом раду (Драгићевић, 2010), са етницима као стимулусима вербалних асоцијација код говорника истог језика, али на нивоу различитих ареала. Њен рад инспирисао је сагледа-

вање етнонима у мрежи вербалних асоцијација (Даути, 2012) и истраживање реакција испитаника из Косовске Митровице на етнониме као речи стимулусе (Микетић, Ратковић Стевовић, 2013). Концепт *ейнос*, који је нераскидиво повезан са концептуалном обласћу *вера*, пратимо преко категоризације етничке семантике, на начин који то чини руска ауторка Т. Сироткина, која етнониме разматра у оквирима когнитивно-дискурзивне парадигме, у чијој се основи налазе когнитивна семантика и теорија дискурса. Она истражује начине вербализације категорије етничности и њено представљање на локалној слици света (Сироткина, 2008), проучава регионални етнонимикон са аспекта теорије семантичког поља (Сироткина, 2009) и на дијалекатском језичком материјалу из Пермског краја прати језичку репрезентацију категорије етничности у руској лингвокултури (Сироткина, 2012). Још два рада из модерне руске дијалекатске лексикологије послужили су нам као методолошка смерница у анализи лексике овога типа, а тичу се етнонима *Русские* и *Лайыши* у лексичком систему псковских говора (Григорјева, 2013, 2014).

Етничка семантика у руским текстовима когнитивистичке оријентације представљена је у виду „семантической сети”, преко које се могу репрезентовати значења различитих нивоа апстракције. Социјалну категорију националне и верске припадности и њен семантички потенцијал размотрићемо на плану лексичко-семантичке групе, где се у функцији инваријанте јавља системно-категоријална компонента ’представник одређеног народа и вере’. Лексеме окупљене око овако формулисане хиперсеме имају номинативну вредност, а у зависности од доминантног семантичког знака ’народ’, односно ’вера’ формирају две лексичко-семантичке подгрупе, које су устројене на прототипичној категоријалној опозицији Србин/странац, православац/иноверац: лексичко-семантичка подгрупа именица са хиперсемом ’припадник одређеног народа’ и лексичко-семантичка подгрупа именица са хиперсемом ’припадник одређене вере’.

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПОДГРУПА ИМЕНИЦА СА ХИПЕРСЕМОМ 'ПРИПАДНИК ОДРЕЂЕНОГ НАРОДА'

Етнички састав града Призрена као ванјезички фактор рефлектује се на свим нивоима језичке структуре, али се најдиректније и најексплицитније манифестује у лексикону градског призренског говора кроз номинацију припадника одређеног етникума, градећи својеврсну лексичку структуру – тзв. етнонимикон. Именовање према семантичкој ознаци 'народност', којој у испитиваном идиому одговара лексикализовани хипероним *нарџнос* (*Враї ти нарџнос црни изеја*), чини централну окосницу социјалне категоризације и карактеризације човека. У широком спектру социјалних ознака национална припадност је једна од примарних детерминација човека, која га на конкретној територији детерминише као држављанина те земље или као странца. На тој основи гради се дивергенција Србин/странац, која се на језичком плану огледа у системским односима међу лексемама, пре свега антонимским на релацији 'припадник српске националности' / 'припадник друге нације'. Овако организоване, лексеме функционишу у оквиру микрогрупа, које се даље раслојавају на основу гендерног семантичког знака.³ Микроредове граде углавном експресивни синоними.

Номинативну вредност са варијантом 'српска народност' имају лексичке јединице распоређене у две скупине лексема, посматране из позиције самоименовања Срба и именована којима су Срби маркирани од стране Турака. И домаће и турске номинације распоређене су у синонимске редове са опозицијом према семи пола.

Припадник српске националности је *Срџин*, *Рисјанин*, *Крисџијан*.

Гбл'ем Срџин дија џај Милан џој-Јованов.

Ми смо Рисјани, несмо Арнауџи.

Доминанта реда је лексема неутралне номинације *Срџин*. У однос релативне синонимије са њом секундарном семантиком

³ Именовање са диференцијалним обележјем 'узраст' и збирне форме нисмо уврстили у корпус за лексичко-семантички опис како бисмо избегли додатно усложњавање хијерархије лексичко-семантичког система.

ступају лексеме *Рисјанин* и *Крисџијан*. *Рисјанин* примарно означава припадника хришћанске вере, па се према религијској компоненти именовање преноси на припадника народа православне хришћанске оријентације – Србина. Исти семантички принцип важи и за фонетско-морфолошку варијанту *Крисџијан*.

За именовање женске особе српске националности користи се синонимски пар *Срдџинка* и *Рисјанка*.

Неје л'и џај Срдџинка оџишла за џуџ'ина?

Арнауџи уџраџил'е јџну Рисјанку у Л'удџу.

Номинације женског рода добијене су процесом морфолошке трансформације облика за мушки род, додавањем наставка *-ка* као гендерног обележја. Етноним *Србинка* је другостепени дериват, са изведеном формом *Србин* у основи. Творбени формант као ознака пола у случају именице *Рисјанка* додаје се окрњеној творбеној основи. На семантичком нивоу ове лексеме кореспондирају са именицама мушког рода из своје подгрупе, са којима успостављају однос антонимије према дистинктивном знаку 'мушко'/'женско'.

Називи турског порекла за Србина су *Џ'аур*, *Каурин*, *Рум мил'џи* и *хрисџијан мил'џи*.

За њи ми несмо л'уџи, ми смо Џ'аури.

Турцизми *Џ'аур* и *Каурин*, који у основном значењу референцирају на неверника, тј. немуслимана, у хришћанској средини развијају етничко значење пејоративне конотације. С. Петровић ове лексеме тумачи као варијанте позајмљене из различите турске базе (тур. дијал. *caur*, нар. *dâvur*) (Петровић, 2012, стр. 125). Уз одредницу *Џ'аур*, Чемериџић напомиње да реч користе муслимани као погрдни назив за Србе. У службеним списима и исправама Турци су Србе називали *Рум мил'џи* (тур. *Rum* „Грк” и *milet* „народ”) и *хрисџијан мил'џи*, јер Османско царство није препознавало ниједну етничку структуру. Србе су идентификовали према вероисповести и етнички изједначавали са Грцима, јер су припадали Цариградској грчкој патријаршији. Верска компонента као доминанта у семантичкој репрезентацији формалних турских назива за Србе истовремено је у служби етничког семантичког идентификатора.

Женски корелати мушким експресивима су *Џ'аурка* и *Каурка*. Иако нису евидентирани у Чемериџићевом лексикону, ови етноними свакако чине саставни део призренског етнонимикона. Де-

ривациони процес којим су добијене ове лексеме заснива се на општем семантичко-творбеном моделу који важи за етнониме женског рода.

Лексички систем етнонима српског призренског говора структуриран је на дихотомном принципу Срби/Несрби, који одражава функционисање етничких именовања у дијалекатском дискурсу. Лексичко-семантичка подгрупа са интегрално-диференцијалном семом 'туђин' обухвата имена етника који су, поред српског живља, чинили демографску слику ондашњег Призрена. Етноними овог типа имају, осим номинативне, висок степен експресивне вредности, с обзиром на то да изражавају однос аутохтоног становништва према туђем народу који је насељавао њихов град. Општи називи за припадника досељеног етникума јесу *џуџ'ин*, *јаданџ'ија* (тур. дијал. *yabancı*, поред *yabancı* „странац“) и *џашајорџил'ија*, у којима је садржана опозитна компонента 'туђ, стран'. Именица *џашајорџил'ија* спецификује значење „туђинац“, с обзиром на чињеницу да се њоме означава особа која није поданик или грађанин земље у којој живи. Семантички садржај деривата инициран је мотивном речи *џашајорџи* (тур. дијал. *raşarort*), а домаћом творбом добијен је назив за страног поданика који је у Призрен дошао помоћу пасоша. Лексема *џашајорџил'ија* диференцира значење у односу на лексичке јединице *џуџ'ин* и *јаданџ'ија*, којима се обележава припадник националних мањина које су вековима егзистирале на територији града Призрена и његове околине.

Кóј је вáј џуџ'ин?

Дóша јéн нóв уч'иџел јаданџ'ија. – Од јаданџ'ије џó нé ми је сџрáм зе од нáше л'уѓи.

Ужа семантичка спецификација иде у правцу конкретизовања етничке припадности, те се на тој значењској основи издваја неколико микрогрупа.

Припадник народа турско-татарског порекла, који је чинио основно становништво турске државе, номинује се етницима *Турч'ин*, *Турч'е* и *Турч'еж'ија*.⁴

Оруч'ина, доруч'ина, на Турч'ина дол'ешџина, на мéне здрáвл'е. – Уѓáла се за Турч'ина, за Турч'ина, за еч'има. – Теј џр'и Турч'ина.

Дáго Турч'éџу за десéџак.

⁴ Облици за женски род код Чемерицића нису регистровани.

Бóже, ослобóди не óвеј врáшке Турч'ежије, зе до̀џ'е ду̀ша у нóс, не мóжеф ви́ше да се ш́рйи́ф.

Од турског етнонима *Türk* настао је домаћи облик *Турч'ин*, творен етничким наставком *-ин*, који П. Скок назива индивидуалним суфиксом (Skok, 1973, стр. 525). Творбеним формантом *-е* гради се експресивна варијанта *Турч'е*. Висок степен пејоративности исказује се обликом *Турч'ежија*, који Скок објашњава комбинацијом основе добијене од турског *türkçe* „турски језик” и нејасног наставка *-жија* (Skok, 1973, стр. 526).⁵ Међутим, савремена истраживања указују на другачије морфолошко структурирање овог облика. Проф. Р. Младеновић одбацује *-жија* као засебни суфикс, сматрајући да се ради о фонетској варијанти турског *-џ'ија*, која је у конкретной форми (*Турч'е + џ'ија*) последица даљинске дисимилације.⁶ Основни спољашњи елемент етничке идентификације у овом случају је национални језик, што се лингвистички одразило на морфолошку структуру деривата, а самим тим и на његов семантички садржај. Комбинација наизглед неутралне творбене основе и примарно неутралног творбеног форманта даје конотативно нијансирани лексички резултат, у којем се експресивна компонента испољава и преко фонетске модулације.

Диференцијална семантичка компонента ове микрогрупе је 'албанска националност', а семантичко раслојавање унутар групе заснива се на родној припадности.

За особу мушког пола албанског порекла користе се именичке лексичке јединице *Арнауџин*, *Шийџар*, *Белокаџац*, *Лайџинин*, *Фáнда*, *Дóг / Дóда*, *Дéг / Дéда*.

Ту̀јке њо нас дéше јéн Арнауџин. – Арнауџи се дизáл'е на дй́лйце. – Оздóл'е до̀џ'óше Арнауџи.

Уш́ейáл'е íа Шийџáри. – А њéш Шийџáра не до̀шл'е.

Свé сáм Белокаџац њо ч'áршију. – Поџ-Ц'úру удй́ше Белокаџици.

Удй́ја íа јéн Лайџинин. – А: Дé си куџй́ја дарíну? Б: Ог јéноíа Лайџинíна на Паџа-ч'áршију.

⁵ Експресиви негативне конотације *Турчежија* и *Турчежина* карактеристични су за косовско-метохијски ареал (Skok, 1973, стр. 526; Елезовић, 1935, стр. 351).

⁶ Ову појаву проф. Р. Младеновић објашњава чисто фонетским разлозима, а њену природу образлаже даљинском дисимилацијом експлозивне компоненте из африкате *џ'* под утицајем експлозивног *ш* и експлозивне компоненте у *ч'*.

Дода осџаде дужан за оџанце (из тефтера).

Дѣг Деду̀л'и. - Дѣга кујунџ'ија.

Доминанта синонимског реда је неутрална номинација *Арнауџин* за припадника индоевропског народа који живи на југозападном делу Балкана. Овај назив настао је од турске варијанте *Arnaut* грчког етника *Αρβανίτης* (за становника Арбанума, како се градско насеље Круја по којем су Арбанаси добили име звало у средњем веку), која се проширила и у источне крајеве српског језичког простора, где је према *Србин* формиран облик на *-ин* (Skok, 1971, стр. 55). Са функционалног аспекта мање је фреквентни други неутрални назив – *Шийџар*. Његову ретку употребу у српском говору Призрена документује изостанак из Чемериџијевог речника, као и спорадична појава у монографији С. Реметића (само два примера). Етник *Шийџар* преузет је из албанског језика (алб. *Shqipëtar*), јер сами Албанци користе ово име за обележавање своје етничности. Етноним *Белокаџац* мотивисан је ванјезичким обележјем, белом капом као елементом традиционалне културе одевања албанских мушкараца. Део ношње Албанаца, кече, односно бела капа, карактеристичан је знак препознавања етникума према којем се идентификују његови мушки чланови, па се појмовно повезивање манифестује на лингвистичком плану стварањем етничког имена на основу специфичног националног спољашњег обележја. Логичком везом између појма чији се назив преноси и онога на кога се преноси и процесом комбиноване творбе настало је именовање за припадника албанске народности. Називи *Фанда*, *Лаџинин*, *Дод* и *Дед* поред етничке укључију и религијску компоненту, означавајући Албанца католичке вере. Лексему *Фанда* Чемериџић није уврстио међу етнониме⁷, али је према сведочењу Р. Младеновића она у Призрену веома фреквентна за обележавање Албанца католичке вероисповести. Сам назив преузет је из албанског језика, где означава име једног од албанских католичких племена.

За именовање Албанке у употреби су лексеме *Арнауџинка* и *Лаџинка*.

⁷ *Фанда* се појављује у Чемериџијевој збирци као реч унета из писаних извора, као име жупе у северној Албанији, која представља посебан „бајрак” у саставу Миридите, и као територијални назив за становника истоимене области. Помиње се и као албанско презиме. У народном говору *Фанда* се појављује као надимак уз српска имена (*Никол'е Фанде дашџеџ'ије љрогадо љроје*) (Чемериџић).

Арнауџка и Рисјанка. – Нишиџо неје гала џејзи Арнауџке. – Арнауџке несу дџил'е.

Такво џлџино џкајеф само Лаџинке.

Од творбених основа Арнауџ- и Лаџин-, које су у српски призренски говор дошле преко турског језика као готове форме за етнике мушког рода, формантом -ка граде се номинације за припаднице албанског народа.

Поседну микрогрупу представљају називи за припаднике народа пореклом из Индије, који су у Европу дошли преко Балкана, где су најдројније заступљени. Припадници ромске националности чинили су саставни део становништва града Призрена. Етници са диференцијалном семантичком компонентом 'ромска националност' деле се у два микрореда према дистинктивном знаку 'мушко' / 'женско'.

Мушка особа ромске популације номинује се лексемама Циџанин, Гадел', Гадел'ч'ина, Гадел'шиџија и Маниа.

Џзни јеоџа Циџанина да џи џренесе. – Ако смо Циџани, Гадел'и несмо.

Црн ка Гадел'. – Свакому Гадел'у гуџа и свеџи му је да укрџде.

Тџј Гадел'ч'ина, џеја мџмак се уч'инија, џа и џн џрџси.

Онџму Гадел'шиџије мџло му десе јен мџнџр шиџо му гадо, џеке џражеше шесџарч'е. – Тџј Гадел'шиџија, сџн му, да не узџја џбраз џод нџте зар ди ч'инија џџкве маскаралџе.

Ч'уџи дрџ, Маниџ, ч'уџи, веџо кисџла!

Синхронизјски лик Циџанин настао је од стасл. аџинџанињ, дисимилаторским испадањем првог н – аџинџанињ, а потом аферезом, са наставком -ин аналогизом према Срџин (Skok, 1971, стр. 261). Пејоративно су конотирани називи Гадел' и Маниа, чији семантички садржај носи семантичке елементе негативне судјективне оцене и високог степена експресивности. Албанизмом Гадел' (алб. *gabel*) именује се Циганин чергар маргинализован од стране циганске заједнице, тако да ословљавање овим етничким именом призренски Цигани доживљавају као увреду. Експресивна вредност лексеме појачава се пејоративним суфиксима -ч'ина и -шиџија у морфолошким формама Гадел'ч'ина и Гадел'шиџија, којима се екплицира пејоративност мотивне речи. Из албанског језика прузет је експресив Маниа (алб. *tanga, fjalë fyese për rom*), изразито погрдни назив за Циганина. Семантички утицај суседног језика

евидентан је на конотативном нивоу семантичког садржаја који је у потпуности преузет.⁸

Референт женског пола именује се лексичким јединицама Циіанка, Гаџка, Габелка, Циіанч'еиіина, Габелка, Габел'ч'ина, Габел'ајка, Габел'шиіија и Гаџка.

Туј сџіару кошу'у даго јенéзи Циіанке за јено кóшч'е. – Шџó се не ул'уѓиш, мóри девóјко, џеке сéѓиш џако ка никóја Циіанка?

Изóрело іу слóнце, іоцрнела, Гаџка се уч'иніла.

Наіуѓи џуј Габел'ку на сóкак. – Једнéзи Габел'ке даго сџіару кошу'у, џе узо вој кóшч'е.

Ка свáка Циіанч'еиіина, оáл да іу је да гііне нішііо. – Наіуѓи џуј Циіанч'еиіину на сóкак.

Дáдниџе џејзи Габел'ч'іне комáч'е л'еда іа нека іде. – Дé дрé, Габел'ч'іно іабел'ска, мікни ми се од ілáве и óсџај ме јеміуіі рáаіі.

Габел'шиіија, наіуѓиш іу од врáіа, óна еііе џи іу на каііу'ік.

Моционим наставком -ка од основе Циіан- гради се облик за женски род Циіанка, док се етноним Габел'ка изводи од готове именичке форме мушког рода. Примарно значење лексеме іаџка је „тамнопута женска особа”, те се атрибутивна компонента која маркира особу по доји тена трансформисе у семантичко обележје етничности, реализујући секундарни садржај који се приписује као национална ознака припадници ромске националности. Веза између примарног и секундарног значења мотивисана је дојом коже Ромкиња. Етноними Циіанка и Гаџка у односу на остале конституенте реда имају најнижи степен експресивности, који се у зависности од семантичког контекста неутрализује. Стога лексема Циіанка представља дијалекатску доминанту синонимског реда. У односу релативне синонимије према њој стоје експресиви Циіанч'еиіина, Габел'ка, Габел'ч'ина, Габел'шиіија, који су пејоративно конотирани и ван контекста. Негативну конотацију Габел'ка имплицира у самом семантичком садржају, док је у примерима Циіанч'еиіина, Габел'ч'ина и Габел'шиіија пејоративност стилски маркирана пејоративним суфиксима -ч'еиіина, -ч'ина и -шиіија. Овим блискозначницама подударају се критеријска обе-

⁸ Лексема маніа постоји и у македонском језику са значењима „1. груб, дрзок, безодсирен, бесрамен човек. 2. погрден назив за Циганен, односно Ром” (ДРМЈ). Секундарни садржај семантички одговара пејоративној значењској реализацији речи тапа у албанском језику.

лежја денотата (женска особа ромске националности) и имају идентични конотативни сегмент семантичке структуре.

Најмлађи етнички слој у Призрену чинили су Цинцари, романски народ који је живео на Балкану. За именовање припадника етничке скупине Аромуна у српском призренском говору користио се назив *Гоџа* и погрдан израз *кисџела мрџа*.

Њџјне дрџч'а дџл'е Гџје. – И вџма Гоџама давџл'е. – Јенџму Гџје џн да даџе девџјч'е. – За Гџју се заџросџла. – Неч'џја да џма зџџа Гџју.

Ѓџге, мџре џџи, кисџела мрџо. – Шџџ ч'е џџџ кисџела мрџа меџ'у вас?

Етнички назив *Цинцар* Чемерикић није регистровао, а о његовој спорадичној употреби на Косову и Метохији сведочи Елезовић у истоименој одредници – „ретко значи народност куцовлашку” (Елезовић 1935, стр. 422). Код Елезовића налазимо друго име за Цинцара – *Гоџа*, који се по његовим подацима као етничко име помиње у XVIII веку (Елезовић II: 101). Чемерикић допуњује одредницу подацима из историјских списа (*Просвејино-црквени живоџ П. Костића; О Цинцарима Д. Поповића*), документујући Елезовићеве наводе о цинцарским колонијама на Косову, и полемиче о пореклу овог назива код нас, узимајући са резервом албанско *gogë* „зидар” из околине Призрена и прихватајући као сигурније етимолошко решење из речника Л. Лукаја *gogë, goga* „1. Цинцарин; 2. тврдоглав човек” (Чемерикић).⁹ Скок не даје поздану етимологију ове речи, али не искључује њено балканско порекло и као могућност наводи албанску ономатопеју (према алб. *Gëge*) (Skok, 1971, стр. 585). Иако имају функцију неутралних етнонима, у дубљим слојевима назива за Цинцаре наталожени су изванјезички наноси у виду предрасуда о припадницима овог народа који пуне значење негативном конотацијом и у одговарајућем (комуникационом) контексту издијају из позадине семске структуре и нијансирају реч афективношћу и експресивношћу. Негативан однос носилаца дијалекта према Цинцарима директније је испољен у пејоративном изразу *кисџела мрџа*, који се у говору понаша као маркирани члан квазисинонимског пара (*Гоџа: кисџела мрџа*). Уобичајеност и фреквентност употребе синтагматског

⁹ Позивајући се на историјске изворе, Чемерикић наводи податак да су први досељени Цинцари у Призрену били зидари, који су дошли по налогу призренских паша (у другој половини XVIII века) са задатком да саграде тврђаву изнад вароши и у њој џамију. Потом су се насељавали калајџије и казанџије, а онда и мајстори других заната, тако да је у првим деценијама XX века у Призрену било 130–140 цинцарских домова.

споја *кисела мрва* у функцији етничког именованња омогућавају му статус лексичке јединице у лексичком систему говора призренских Срба. Колокати су семантички усаглашени и трансформацијом полазних значења у синтагматском лексичком односу реализују метафоричко значење. Лексема *мрва* изван колокације означава парче меса, а придев обезбеђује лексичку спојивост, потенцирајући особину управне речи (*кисела мрва* → *неупотребљиво парче меса* → *безвредан човек* → *погрдни назив за Цинцара*).

Називи за Цинцарку су *Гоіџка / Гуіџка, Гоіјака*.

Алџксе Чел-Періному маіи је Гоіџка. – Ч'арайе њродаго једнејзи Гоіџке. – Маіи му је Гуіџка. – Зајросіја Гуіџку. – Тејзи врашке гуіџке, Санѓіне јейрве.

И Гушкејова маіи дила Гоіјака. – Онејзи Гоіјаке Тике устиа да љу се искривиф на шило шио ми извади лушину на мужа.

Могуће је да се домаћи облик на -ка ослања на албански фемининум *gogeshë* (Skok, 1971, стр. 585). Називи *Гоіџка* и *Гоіјака* понашају се двоструко, реализују неутралну вредност етнонима, али могу добити и експресивни призвук у одређеном контексту. У том случају, *Гоіјака* је маркиранија у односу на назив *Гоіџка*.

Јевреја у Призрену није било, али су као трговци вероватно посећивали град. Срби Призренци називали су их углавном турским именима пејоративне конотације.

Припадник јеврејске националности означава се неутралном номинацијом *Јеврејин* и експресивним синонимима *Јаудіја, Ч'ифуџи* и *Ч'ифуџин*.

У Призрен нема Јаудіје.

Код Ч'ифуџиа ўзе на зајам.

У Чемерикићевој збирци евидентирани су само афективни називи за Јевреја. *Јаудіја* (тур. *Yahudi*) и *Ч'ифуџи* (тур. *Çifit, Çifut*) воде порекло од арапског *Jahud*. Етник је настао по имену Јаковљевог сина Јуде, које је у наречјима дало варијанту *ġehud*, од које се развио турски лик *Çifit, Çifut* (Skok 1971, стр. 322). *Ч'ифуџи* и *Ч'ифуџин* су творбени дублети, други са сингуларним проширењем -ин према етнонимима типа *Србин, Турчин*. Колективне представе о припадницима овог народа утицале су на ширење семантичке структуре етнонима, који секундарним реализацијама улазе у сферу психичке карактеризације.

Јеврејке се номинују синонимским паром *Јаудіка* и *Ч'ифуџика*.

Віде л'и онуј Јаудіку?

А све дѹл'е и Ч'ифуѹишке и ове анѹме дбѹа мол'е срѹско да неје.

Именовања са дистинктивним знаком 'женска особа' добијена су творбеним формантом -ка и семантички корелирају са облицима за мушки род.

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПОДГРУПА ИМЕНИЦА СА ХИПЕРСЕМОМ 'ПРИПАДНИК ОДРЕЂЕНЕ ВЕРЕ'

Демографска слика града Призрена у првој половини XX века у етничком и верском погледу била је шаролика. Национални и верски састав становништва одређен је бројним историјским, територијалним и социјалним факторима, али сучељавање различитих народа и култура одразило се на начин живота, међуљудске односе, традицију, културу и језик Срба Призренаца. Религија је у нераскидивој вези са идеологијом, политичком и друштвеном структуром, правним и моралним нормама, културом конкретног социјума, тако да у мултиетничкој и мултиконфесионалној заједници верска припадност постаје једно од доминантних социјалних обележја човека, неодвојива од његовог националног идентитета. Верска идентификација остварује се по моделу „субјекат (индивидуа) – припадност – група”, особа се интегрише у социјалну групу и поистовећује се са референтним колективом према верском опредељењу. Изванјезичка стварност се на лексичком нивоу манифестује јединицама које прате појмовну сферу именовања човека по религиозном знаку, а она почива на дихотомној релацији 'свој/туђ'. Интегрални појам, надређена семантичка компонента која обједињује чланове подгрупе јесте хиперсема 'верска припадност', којој у дијалекту одговара лексикализација у функцији хиперонима *вѣра*.

Беѣндисаја сѣм ваѣшу вѣру. – Шѣо си вѣру разменила?

Лексичко-семантичка организација лексема са хиперсемом 'верска припадност' базирана је на бинарној опозицији 'право-славац/иноверац', што је условило системски однос међу лексемама, распоређеним у две микрогрупе.

Из перспективе призренских Срба опозитни елемент 'свој' односи се на хришћане православце. Припадник православне конфесије је *рисја́нин*, женска особа *рисја́нка*.¹⁰ Лик *крисѣија́н* потпуно је десемантизовао полазни семантички садржај, с обзиром на то

да се у изворима појављује као етноним, али не и као ознака верског идентитета.

Сваки рисјанин има свеїбїа.

Ајде, море, рисјанко, гїзај се, недел'а је, ѓрзник је, вал'а да се їде у цркви.

У опозитну зону улазе номинације са семантичким идентификатором 'иноверац', тј. 'особа друге вере'.

У поимању Срба Призренаца католичка конфесија доживљава се као туђа вера, што је у језичком сазнању резултирало опозитним паром *рисјанин/каїол'ик*.

За верника Римокатоличке цркве постоје два назива – *каїол'ик/каїалик* и *лаїїнин*.

Їмам до мене каїол'їка. – Каїол'їци имало.

Удїла се за јеноїа официїра лаїїнина.

Припадници римокатоличке верске заједнице у Призрену означавају су се синонимским лексичким јединицама *каїол'ик* и *лаїїнин*, при чему прва има општије значење. Паралелно са општеприхваћеним црквенолатинским називом у употреби је и турско именоване *лаїїнин*. П. Скок тврди да је *лаїїн* балкански турцизам којим су Турци примарно обележавали особу римског закона, односно католика и да је проширење *лаїїнин* карактеристично за источне говоре (Skok, 1972, стр. 257). Према наводима Д. Чемериќића називом *лаїїнин* првобитно се означавао Албанац католик, а касније (након Уједињења 1918. године) значење се проширило и на католике Хрвате и Словенце који су као официри службовали у Призрену.

Женска особа католичке вероисповести номинује се лексичким јединицама *каїал'їка* и *лаїїнка*.

Донїја дбма нїкоју лаїїнку.

Облик *каїал'їка* изведен је од фонетске варијанте *каїал'ик*, коју бележи С. Реметић с напоменом да је лик са супституисаним вокалом ређа појава (Реметић, 1996, стр. 386). Форма женског рода *лаїїнка* семантички одговара специфичној реализацији мушке номинације, тако да религиозну компоненту значења прати етничка семантичка ознака.

¹⁰ Особа која је прешла у православну веру квалификује се придевом *їокрїшен* (*Јовану Маце за їокрїшену жену 25 їроша* (из тефтера)), што остаје изван оквира предложене лексичко-семантичке групе, али категоријално јединица припада пољу социјалне карактеризације човека.

Припадник муслиманске вере је *мусл'иман*. Основном називу придружују се именовања особа које су прешле у ислам *ѿбѿур*, *ѿѿурко* и *ѓѿнме* и са доминантом стоје у синонимској релацији.

Мусл'иман *ѓоша*. – *Некој мусл'иман*.

Знаја ли си некад ѿѿура Сул'-каѿеѿана?

Шѿб че дѿднем – ѿѿурко.

Тај сел'анѿчки ѿасѿл'гар је дѿнме.

Релативни синоним *мусл'иман* и *ѿѿур*, *ѿѿурко*, *ѓѿнме* имају заједничку хиперсему и сему вишег ранга 'ислам'. Њихови семантички садржаји разликују се по једној семи, тј. лексеми *ѿѿур*, *ѿѿурко*, *ѓѿнме* имају сему више којом се прецизира да су се особе друге вере приклониле мухамеданству. Творбени дублети *ѿѿур* и *ѿѿурко* имплицирају компоненту којом се потенцијално указује да је реч о хришћанину који је прешао у ислам. Добијени су префиксацијом, од краће основе *ѿур-*, која чини лексичко језгро деривата са нултим наставком у првом случају и суфиксом *-ко* у другом. У конотативном садржају присутна је експресивна компонента којом је изражен негативан однос према лицу које је променило веру. Она је доминантнија у морфолошкој варијанти *ѿѿурко*, где се творбеним формантом наглашава потенцијална пејоративност творбене основе. Турска дијалекатска лексема *дѿнме* са значењем „преобраћеник из једне вере у другу” у Призрену има дистинктивну компоненту, којом именица *дѿнме* диференцира значење у односу на остале чланове лексичке скупине. У призренском идиому служи за означавање исламизираног Јеврејина.

Лексичке ознаке са разликовним гендерним значењским елементом су семантички и творбени синоними *ѿѿуркиња* и *ѿѿурѿешка*.

Јѿна ѿѿуркиња ѿодеѿла о[ѿ] дѿма и дѿшла у меѿроѿол'ѿју. – А: Шѿб је вој дѿнѿс с каракѿл'и? Б: Траѿжѿф ѿѿѿ ѿѿуркињу шѿѿо ѿодеѿла оѿи кѿч'е у рисѿанску маалу.

Тај ѿѿурѿешка дѿшла.

У синонимском пару *ѿѿуркиња* и *ѿѿурѿешка*, први члан наизглед има неутралну номинативну вредност. Међутим, имплицитно је присутна сема субјективне оцене, која се заснива на колективном ставу према онима који се одричу своје вере. Виши степен експресије доноси истокоренски синоним *ѿѿурѿешка*, де-

ривиран нископродуктивним пејоративним суфиксом *-ешка* у домену етничке и верске номинације.

Особа која по убеђењима није религиозна, која не признаје постојање бога именује се релативним синонимима *анџикрис*, *каурин* и *ч'афир*.

Анџикрис му досадија да ди л'и му досадија (клетва).

Мéне ли наша да учи њај ч'афир.

Из грчког језика је усвојен црквени термин *анџикрис* (грч. *anti-christos*), који у хришћанској терминологији значи противник Христа и хришћанства, и то је значење опстало као примарно и у народном говору. Турцизми *каурин* и *ч'афир* су у етимолошком сродству (ар. *kāfir*) и у примарном језику се семантички укрштају. Општије значење има лексема *ч'афир* „неверник”, док *каурин* примарно реферише на немуслиман. У језику рецепијенту обе лексичке јединице су пејоративно маркиране.

Дијалекатски материјал показује да се у говору призренских Срба лексеме којима се идентификује особа по националном и верском обележју налазе у одређеним системским односима, заснованим на принципима семантичко-деривационих веза, као и на односима припадности и супротности, што утиче на структуру лексичко-семантичке групе. Антоними се у етничкој лексици ретко срећу, они су представљени јединичним антонимима дихотомне поделе појмова 'Србин/туђин', који су условљени логичним супротстављањем, које је и у језику испољено. Лексеме *Србин/џуџин* образују етнонимски пар семантичким знаком којим се идентификује особа српске националности супротстављена лицу друге националности (*Турчин*, *Арнауџин*, *Лаџинин*, *Џиџинин*, *Гоџа*). Представљени лексички фрагмент обогатен је номинацијом експресивима (*Турч'е*, *Турч'ежија*, *Белокаџац*, *Гадел'*, *Гадел'шџија*, *Гадел'ч'ина*, *Гадел'ка*, *Маниа*, *Чифуџка*), који активно ступају у парадигматске синонимске односе са доминантама скупова којима припадају. Пејоративно су конотирани називи за Србина *Џ'аур* и *Каурин* од стране Турака, где важи обрнут принцип номинације по систему 'свој/туђ'. Начело дихотомије спроведено је и у категорији именовања по верској припадности, где у опозицији према *рисјанин* стоје *каџол'ик*, *лаџинин*, *мусл'иман*, *џоџур*, градећи антонимску парадигму. Језичке репрезентације које улазе у састав дате социјалне категорије распоређене су на бинарној равни 'православац/иноверац', а у оквиру најужих

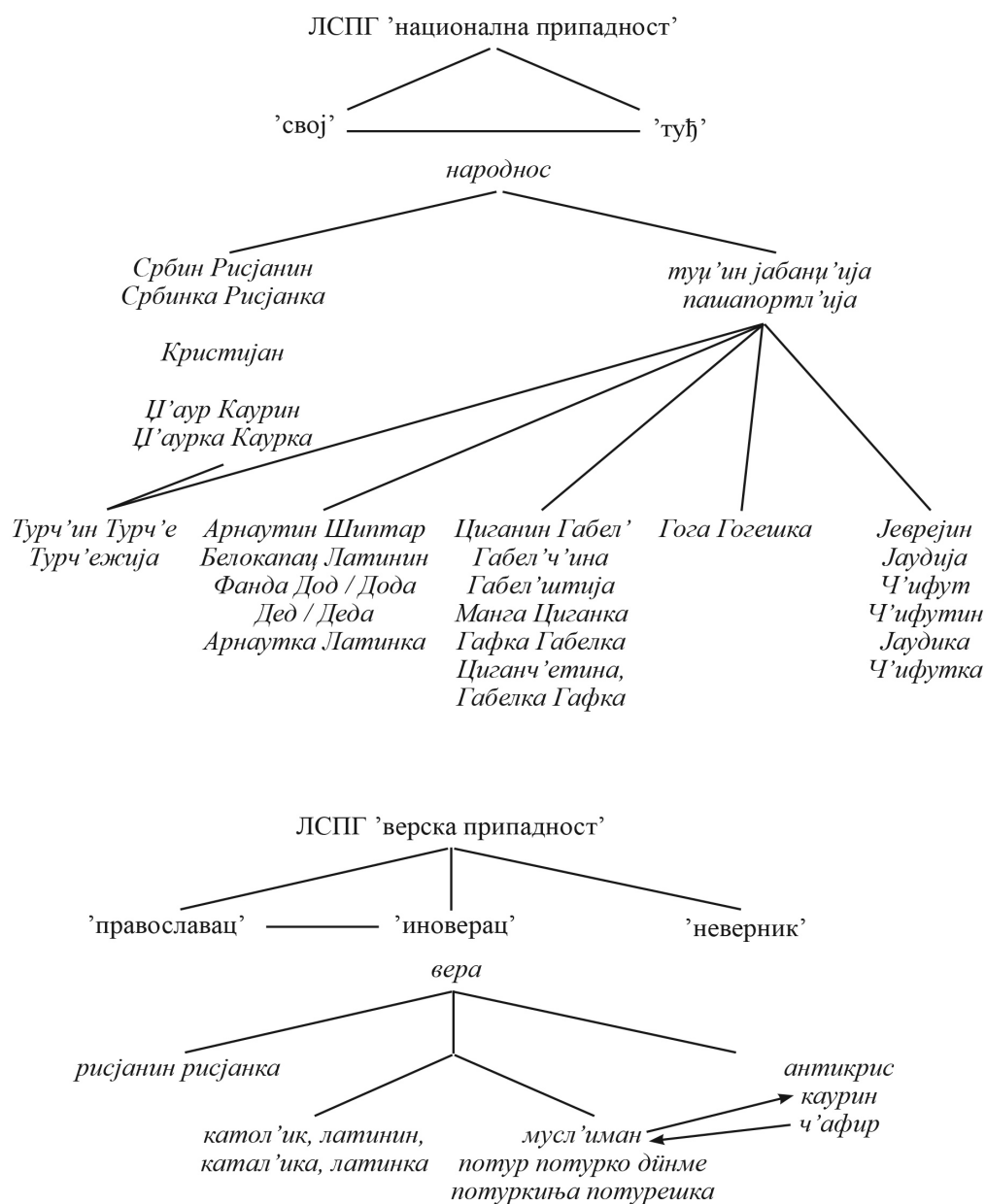

СХЕМА 1. Лексичко-семантичка организација ЛСПГ 'национална и верска припадност'

лексичких скупина, микроредова, успостављају синонимске релације.

Са творбено-семантичког становишта у језичкој реализацији мушких етника најпродуктивнији је наставак *-ин*, који учествује у творењу неутралних (*Србин*, *Рисјанин*, *Турч'ин*, *Арнауџин*, *Лашинин*, *Цијанин*, *Јеврејин*), ређе експресивних номинација (*Каурин*, *Ч'ифуџин*). Његов је корелат у женској групи именована суфикс *-ка* (*Србинка*, *Рисјанка*, *Арнауџка*, *Лашинка*, *Цијанка*, *Јаудика*, *Ч'ифуџка*, *Каурка*). Фреквентан је и као лексичко-семантичка ознака верског идентитета (*рисјанка*, *каџал'ика*, *лаџинка*). Експресивном слоју припадају јединице које у семантичком садржају иманентно садрже пејоративну компоненту (*Ц'аур*, *Гадел'*, *Гадел'шџија*, *Манја*, *Ч'ифуџ*, *џоџур*, *дџинме*, *анџикрис*, *ч'афир*) или је она испољена у комбинацији неутралне или пејоративне творбене основе и пејоративног творбеног форманта (*Цијанч'еџина*, *Гадел'шџија*, *Гадел'ч'ина*, *Гадел'шџија*, *џоџурешка*), односно пејоративне основе и примарно неутралног наставка (*Турч'е*, *Турч'еџија*, *Каурин*, *Ч'ифуџин*, *Ч'ифуџка*, *Гадел'ка*, *џоџурко*, *џоџуркиња*).

У центру лексичко-семантичке групе концентрисане су све номинације којима се идентификује особа по националној и верској припадности. У анализираном идиому неретко се националност изједначава са припадајућом религијом, те стога религиозна именована преузимају улогу етнонима, при чему се религиозна компонента потпуно или делимично десемантизује, а етничка заузима доминантну позицију у семској структури (*Рисјанин* „Србин”, *Лашинин* „Албанац католичке вероисповести”). Периферни лексички елементи носе информацију о идеолошкој припадности (*анџикрис*, *каурин*, *ч'афир*) и односу према вери (*џоџур*, *џоџурко*, *џоџуркиња* и *џоџурешка*, *дџинме*).

Социјална карактеризација етничког и верског идентитета човека представљена је номинационим лексичким јединицама којима се идентификује појединац у мултиетничкој и мултиконфесионалној друштвеној и културној средини какав је био Призрен у првој половини прошлог века. Преко етничких и верских назива човека на дијалекатској слици света рефлектована је појмовна, идеографска и језичка стварност Призрена тога доба. Стереотипне представе које су Срби Призренци имали о народима из свог блиског окружења и са којима су били у сталном контакту изражене су експресивним номинационим инвентаром (*Турч'е*, *Турч'еџија*, *Цијанч'еџина*, *Гадел'*, *Гадел'ка*, *Гадел'ајка*, *Гадел'шџија*, *Гадел'ч'ина*, *Манја*, *Ч'ифуџ*, *Ч'ифуџка*, *Гојајка*, *џоџурко*, *џо*

шурешка, аншикрис, ч'афир) и одражене у семантичкој структури етнонима. На нижим нивоима полисемантичке организације етноантропоними остварују атрибутивну функционалну вредност и учествују у креирању психолошког профила човека, јер имају способност да се под утицајем спољашњих, ванјезичких утицаја пуне значењем и одређеном конотацијом (Драгићевић, 2010, стр. 102–103). Срби Призренци у значење именица којима се означава човек према националној припадности свесно инкорпорирају афективни семантички слој, стереотипе о особинама етника са којима су у суседским и непосредним културалним везама. Културално стереотипни појмови утичу на значења лексема у виду формирања секундарног значења са атрибутивном семантиком. Предрасуде које призренска језичка личност има о припадницима других народности експлицитно се испољавају у коришћењу њихових имена за експресивно маркирање човека по карактеристичној карактерној црти. Народна перцепција Ромима приписује особине као што су неуредност, непоузданост, несталност, превртљивост, лажљивост, свадљивост, непоштење, безобразлук, склоност скитању и крађи. Негативне асоцијације у вези са Ромима уграђују се, као екстралингвистички фактор, у значењску структуру етнонима као потенцијални семантички елементи, и на тим културолошким елементима развија се полисемантичка организација назива за ромску популацију (*цијанин* „2. непоуздан, превртљив, никакав човек.” – *И шоме Цијанину Томче ли му верујеш?*; *ѿдел'* „2. неуредан, запуштен” – *Зайусѿија се, ѿдел' се уч'инија; ѿдел'шиѿија* „2. непоштен, неморалан човек”; *ѿдел'чина* „2. досадан човек”; *ѿдел'ка, ѿдел'ајка* „2. запуштена, неуредна жена” – *Ти, мори ѿдел'ко, ч'е се ул'удиш јенѿуѿи?* – *Онѿј Гадѿел'ка Маѿа Дрнѿиѿка и ѿо сокаѿе ѿде ѿѿако ѿр ка шиѿо је дѿома; ѿдел'ч'е* „2. немирно, свадљиво дете” – *Мѿре ѿдел'ч'ѿч'и, шиѿѿ дѿега ви је ѿе ѿѿиѿмасѿе иѿрѿч'ке јѿн друѿѿому? манѿа* „2. мангуп, скитница”). Семантика се асоцијативно шири и даље, па се погрдна имена за Роме попуњавају новим значењима и преносе на животиње, прецизније мачке, односно мачоре, који се персонифицирају у крадљивце (*Онѿј ѿдел', аѿ'а-Ц'ѿѿ'ин мѿч'ор, зѿради ни јѿно ѿѿл'е и ѿѿбеже ѿреко ч'арамѿде; Ниѿшиѿо се млѿѿо врѿѿи око ѿлударнѿика ѿѿѿ ѿдел'чина кл'исѿров мѿч'ор; Јѿна ѿдел'ка којѿиѿска мѿч'ка на ѿч'и ми укѿраде мѿрву мѿсо; Онол'ѿчно мѿч'е, ѿа и ѿно ѿдел'ч'е, и ѿно ѿоч'ѿло да краде; Од ѿѿѿј врѿшке мѿч'ѿч'и, од ѿѿѿј ѿдел'ч'ѿч'и, ниѿшиѿо не мѿж да ушч'ѿваш; Пѿис, мѿри, ѿрокл'ѿѿа ѿдел'шиѿиѿо, ѿ ч'ѿма ѿе ч'ѿумосѿла*). Универзалне предрасуде о Јеврејима као цицијама уграђене су и

у колективно, стереотипно поимање Призренаца о припадницима овог народа, којима се приписују тврдичлук и бескрупулозност (*јаудџија* (тур. *Yahudi*) „2. циција, човек без скрупула”. – *Зар ог аџ’у-Васил’а Ч’ифуч’еџа, ог ш’б’а јаудџије ч’екаш добро?*).¹¹ Чланови српске заједнице перципирани од стране колектива као шкртице, као особе које не дирајући начине и средства штите своје материјалне интересе, одележени су експресивом етничког садржаја који се носиоцу приписује уз лично име и прераста у надимак (Ч’ифуч’е).

У појединим случајевима етничко значење потиснуто је на ниже нивое семантичке организације, а атрибутивно се наметнуло као доминантно, као у примеру лексеме *шој*, којом се на Косову примарно номинује неотесан, припрост, неваспитан, неуредан човек (Чемерикић; Елезовић, 1935, стр. 484) (*Приџ’у, њоздр’ави се, не д’идни ш’б’и. – Гл’еј де јазиш, е ш’б’у еган. – Ш’б’а л’и за з’еџа да ѓмам?*). Чемерикић низом епитета дочарава слику какву су Призренци неговали о становницима Сирињани, који себе називају Шоповима. Механизам лексичке метафоре *шој* заснован је на потенцијалној компоненти колективне експресије, тј. на уверењу Призренаца да су Сирињани глупи, ограничени, прости људи, без манира. У позадини таквог односа је социјална компонента, односно презрив став градског становништва према житељима околних места, сељацима. Стереотип о Шопима распрострањен је на ширем косовско-метохијском ареалу, јер и Елезовић потврђује исту семантичку вредност ове именичке ознаке (Елезовић 1935, стр. 484).¹²

Лексички регистар у овом тематском блоку показује да призренски Срби углавном имају непријатне асоцијације у вези са етницима из свог непосредног окружења, али оне не прерастају

¹¹ Још један етнимим преузет из турског језика (тур. *Kıpti*) врши функцију атрибутивне именице у српском призренском говору (*Како да не, им’ијни су они, њеке к’иј’ије: ш’и’б’ куј’ујеф све кри’шом, неч’еф никој да њи зна ш’и’о ѓмаф*). Према наводима С. Петровић секундарно значење „циција” лексеме *к’иј’ија* „мотивисано је, могуће, тиме што се у Египту Копти сматрају великим тврдицама” (Петровић, 2012, стр. 192).

¹² *Шој* се среће у Македонији и Бугарској. У Бугарској именује становника западног дела те земље, а у македонском језику *шој* је у основној реализацији исто што и „селанец”, а потом „жител на североисточните делови на Македонија” и „жител на рамничарски дел, наспрема гораните” (ДРМЈ). Подругљиво значење које прераста у доминантно у македонским народним говорима мотивисано је презривим односом према становницима западне Бугарске, тзв. Шопима.

увек у негативан стереотип. Колективне представе о припадницима националних мањина у Призрену нису засноване искључиво на предрасудама, већ су резултат историјског искуства и вековног суживота са другим народима, због чега стереотипи о припадницима других народа и вера на дијахроном плану варирају и нису увек јасно испрофилисани. У сазнању српске језичке личности у Призрену почетком XX века доминира амбивалентан вредносни суд и поларизованост идентитета, изражена у опозицији свој (+) – туђ (-). Лингвокултуролошка димензија читава се у атрибутивној употреби етника, када се користе у функцији маркера карактерних црта и као средство психолошке карактеризације самих носилаца говора. Колективна експресија директно се испољава у секундарном садржају назива, који је, према подацима из Чемериќићевог лексикона, ретко афирмативан. У Елезовићевом *Речнику* могу се срести примери позитивно конотираних атрибутивних именица, типа *османлија* „човек фини, лукав, вешт и који постиже циљ финоћом а не бруталном силом” (Елезовић 1935, стр. 38) или *ioia* „вредан радник, задовољан с малим” (Елезовић, 1932, стр. 101).

Именовања по верској припадности семантички су деликатнија и релације међу њима су комплексније. Религиозност традиционалног човека и поштовање своје и туђе вере развијају верску толеранцију у мултиконфесионалној средини, али и инхибирају језичку креативност дијалекатске језичке личности. Иако се у именима припадника појединих религија назире презрив афективни тон, блокирани су даља семантичка продукција у правцу ширења негативног семантичког потенцијала и усложњавање семантичке организације. Трансформише се једино значење „неверник” у најопштијем религиозном смислу, па се име *анџикрис* приписује немирној, несташној, непослушној особи.

Етнотонимикон српског призренског говора, који хронолошки припада првој половини XX века, представља језичку стварност на призренском ареалу и у ранијем периоду и као фрагмент дијалекатске језичке слике света употпуњује социјални профил призренског човека и реконструира слику мултиетничког и мултиконфесионалног призренског друштва.

- ЛИТЕРАТУРА Григорьева, Н. Е. (2013). «Этноним „русские” в лексической системе псковских говорах». *Вестник Псковской государственной университетской*, № 3, 151–156.
- Григорьева, Н. Е. (2014). «Лексико-семантический потенциал этнонима латыши в системе псковской диалектной речи». *XLIII Международная филологическая научная конференция. Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета*. Преузето са: <http://conference-spbu.ru/en/conference/13/reports/430>.
- Даути, М. Р. (2012). „Етноними у мрежи вербалних асоцијација”. *Славистика XVI*, 617–632.
- Драгићевић, Р. (2010). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Елезовић, Г. (1932). „Речник косовско-метохијског дијалекта 1”. *СДЗБ 4* (1).
- Елезовић, Г. (1935). „Речник косовско-метохијског дијалекта 2”, *СДЗБ 4* (2).
- Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику, II део – Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ; Матица српска.
- Коњик, И. (2006). „Представе о Грцима у Вуковом корпусу епских песама”. *Гласник Етнографског института САНУ, LIV*, 57–67.
- Микетић, С., Ратковић Стевовић Ј. (2013). „Реакције испитаника из Косовске Митровице на етнониме као речи – стимулусе”. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини XLIII* (1), 107–123.
- Петровић, С. (2012). *Турцизми у српском призренском говору*, Монографије 16, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Релић, М. (2013). *Српски језик на Косову и Метохији данас*. Београд: САНУ; Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Реметић, С. (1996). „Српски призренски говор I”. *СДЗБ XLII*.
- Ристић, С. (2006). „Стереотипи о Грцима у српском језику”. *Гласник Етнографског института САНУ, LIV*, 47–55.
- Сироткина, Т. А. (2008). «Категория этничности и локальная картина мира». *Вестник Челябинской государственной университетской* № 12, 116–120.
- Сироткина Т. А. (2009). „Региональный этнонимикон как полевая структура”. *Вестник Пермского университета*, Вып. 4, 33–38.
- Сироткина Т. А. (2012). *Языковая репрезентация категории этничности в русской лингвокультуре (на материале этнонимии Пермского края)*. Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. Преузето са <http://www.dissercat.com/content/yazykovaya-re>

prezentatsiya-kategorii-etnichnosti-v-russkoi-lingvokulture-na-materiale-etnoni#ixzz3wlvnOB00

Skok, P. (1971). *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I*. Zagreb: JAZU.

Skok, P. (1972). *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II*. Zagreb: JAZU.

Skok, P. (1973). *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III*. Zagreb: JAZU.

TANJA Z. MILOSAVLJEVIĆ
 SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE OF SASA
 Niš

SUMMARY LEXICAL AND SEMANTIC GROUP OF NOUNS WITH THE HIPERSEMA 'NATIONAL AND RELIGIOUS AFFILIATION' IN SERBIAN-PRIZREN SPEECH

Nationality as a universal category implies a description of the concept *ethnos*. The primary mode of verbalization of the category of ethnicity and the representation of the concept are the names of nations – ethnonyms. The merge of concepts of *ethnos* and religion in the domain of the social characterization of people by nomination according to given parameters was conditioned by the ethnic and religious structure of the population in Prizren in the first half of the 20th century (Serbs, Turks, Albanians, Cincari). The fragment of ethnicity is the component of a language image of the world of the dialect representative and it is based on the dichotomy own/foreign (свой – чужой). The primary ways of its representation are conceptualization, stereotypes and verbal association. The social category of national and religious affiliation and its semantic potential will be considered in terms of lexical-semantic group, in which the systematic and categorical component “representative of certain nation and religion” appears in the function of the invariant. The lexemes clustered around a hipersema formulated in this way have a nominal value, and depending on the dominant semantic mark “nation” and “religion” they form two lexical-semantic subgroups organized in a prototypical categorical opposition Serb/foreigner, orthodox/heterodox: lexical-semantic subgroup of nouns with the hipersema “a member of certain nation” and a lexical-semantic subgroup of nouns with the hipersema “a member of certain religion”. The dialect material shows that in the speech of Serbs in Prizren the lexemes which are used to identify a person by nationality or religion are in certain systematic relations that are based on the principals of semantic derivational connections and they are also based on the relations of affiliation and opposites, which affects the structure of the lexical-semantic group. Antonyms are rarely seen in ethnic lexicon and they are represented by unitary antonyms of dichotomous division of concepts “own/foreign” which are conditioned by logical opposition that manifests in the language as the opposites *Срдин / џуџ’ин* (*Турч’ин, Арнау’ийин, Лай’инин, Ци’инин, Г’оја*). The principle of the dichotomy was conducted in the category of naming according to

